

УДК [930.2+94](477)

Воронін Віктор Миколайович,
доктор історичних наук, директор Центру організації наукової роботи, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, тел.: (044) 490 95 00, e-mail: m.a.u.p@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1467-9865

Воронин Виктор Николаевич,
доктор исторических наук, директор Центра организации научной работы, Межрегиональная Академия управления персоналом, 03039, г. Киев, ул. Фрометовская, 2, тел.: (044) 490 95 00, e-mail: m.a.u.p@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1467-9865

Voronin Viktor Mykolaiovych,
Doctor of Historical science, Director of the Center of organization of the Research,

Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, st. Frometivska, 2, tel.: (044) 490 95 00, e-mail: m.a.u.p@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1467-9865

ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ УКРАЇНИ: ДИПЛОМАТИЧНИЙ ВИМІР (СУТНІСТЬ І ЗМІСТ, ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ, ПОНЯТТЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРИНЦИПИ НАГОРОДНОЇ СИСТЕМИ)

Анотація. Стаття присвячена розгляду та аналізу сутності, змісту нагородної системи як важливої складової дипломатичної діяльності, що сприяє вирішенню важливих завдань зовнішньої політики держави. Окрему увагу приділено історичній ретроспективі формування нагородної системи, що дає можливість певним чином зрозуміти шляхи розвитку держави і суспільства, їх взаємодію і взаємовплив, системніше осягнути складні процеси, які відбувалися протягом історичного поступу.

Ключові слова: нагородна система, дипломатичний вимір, політична культура суспільства, система відомчих нагород.

**ГОСУДАРСТВЕННЫЕ НАГРАДЫ УКРАИНЫ:
ДИПЛОМАТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ
(СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ, ОСНОВНЫЕ КАТЕГОРИИ,
ПОНЯТИЕ, МЕТОДОЛОГИЯ И ПРИНЦИПЫ
НАГРАДНОЙ СИСТЕМЫ)**

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению и анализу сущности, содержания наградной системы как важной составляющей дипломатической деятельности, что способствует решению важных задач внешней политики государства. Отдельное внимание уделено исторической ретроспективе формирования наградной системы, позволяющей определенным образом понять пути развития государства и общества, их взаимодействие и взаимовлияние, системно понять сложные процессы, которые происходили в течение исторического развития.

Ключевые слова: наградная система, дипломатическое измерение, политическая культура общества, система ведомственных наград.

**THE STATE AWARDS OF UKRAINE:
DIPLOMATIC DIMENSION (THE NATURE AND CONTENT,
MAIN CATEGORIES, CONCEPTS, METHODOLOGY AND PRINCIPLES
OF REWARD SYSTEM)**

Abstract. The article deals with the consideration and analysis of the nature, content of the system of awards as an important component of diplomatic activity that contributes to the solving of important problems of foreign policy. Special attention is given to the historical retrospective of the formation of reward system that allows, in some way, to understand the ways of development of state and society, their interaction and mutual influence, more systematic grasp complex processes that occurred during the historical development.

Keywords: system of awards, diplomatic dimension, political culture, system of departmental awards.

Постановка проблеми. Нагородна система з її розмаїттям є одним з необхідних атрибутів державності, про що переконливо свідчить історія людської цивілізації. Про це слушно зауважив відомий російський дослідник історії нагородних систем Південно-Східної Азії О. М. Розанов: “Ефективно функціонуюча нагородна система є невід’ємним компонен-

том сучасної держави, що успішно розвивається” [1, с. 19].

Однак, незважаючи на постійну й достатньо системну роботу, у цьому напрямі, та розроблення відповідних детальних пропозицій, особливої актуальності набуває питання історичної ретроспективи розвитку нагородної системи, у різних її формах, що охоплює весь спектр людської діяль-

ності — військової, цивільних заслуг та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Систематизація основних аспектів нагородної системи як важливої складової дипломатичної діяльності знайшла своє відображення у працях О. Розанова [1], А. Дьоміна [2], В. Буркова [3], Д. Табачника [4], Ю. Галича [5] та ін. вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Мета статті — розглянути нагородну систему як важливу складову дипломатичної діяльності, що сприяє вирішенню важливих завдань зовнішньої політики держави.

Виклад основного матеріалу. Відомий філософ О. Л. Дьомін, що вивчав вплив нагородних систем на політичну культуру суспільства, зазначив з цього приводу: “До атрибутів держави, за якими її оцінюють і складають враження, відносяться парламент, збройні сили, герб, прапор, гімн, а також нагородна система” [2, с. 12].

Значення нагород для суспільства відображено навіть у найдавніших легендах. Наприклад, за легендою давніх греків вважалося, що Геракл за перемогу в Олімпійських іграх отримав вінок з диких олів.

Достатньо розгорнуту нагородну систему було створено в часи Давнього Риму, що відповідно пояснюється, насамперед, його розвинутою державністю з усіма її атрибутами (одним з яких є державні нагороди), які у подальшому стали невід’ємною складовою людської цивілізації.

Якщо раніше нагороди у всіх давніх державах були переважно, за незначними винятками (зокрема, і вищезгадані олімпійські нагороди),

у вигляді матеріальних цінностей (в абсолютно різних формах), то в Римі вперше за людську історію розвитку нагороди мали таку форму, яка дійшла й до наших часів. Саме тоді головною стала не матеріальна, а передусім моральна форма заохочення, що означало вияв головного принципу всіх нагородних систем різних історичних періодів і регіонів світу.

У Давньому Римі вже за часів Республіки поряд зі звичними формами матеріального заохочення для війська (грошові виплати, трофеї, цінні подарунки та нагородна зброя) було введено особливу форму нагородження за військові заслуги — так звану *dona militaria*. Вона стала першою в історії цивілізації державною нагородою в сучасному її розумінні — коли пріоритет віддається саме моральній формі заохочення.

При цьому важливо наголосити, що саме з Давнього Риму бере початок самодостатня розвинена нагородна система. *Dona militaria* поділялась на такі види: *sigonae* (нагородні вінки), *vexilla* (нагородні прапорці), *hasta pura* (нагородні списи), *torques* та *armillae* (нагородні намиста), *phalerae* (нагородні медалі) [3, с. 27–30].

Про чітку продуманість та розвиненість ієрархічної побудови нагородної системи Давнього Риму свідчить і встановлений на основі археологічних досліджень факт, що *phalerae* (фактичний аналог медалей у сучасних нагородних системах) були різними за ступенями — золоті, срібні, бронзові, з різними зображеннями на них.

Можна констатувати, що саме з часів стародавнього Риму бере початок поділ на види і ступені нагород,

які спрощено (за винятком окремих специфічних видів нагород, зокрема і в радянській нагородній традиції) можна поділити на ордени, медалі, нагородну зброю (як холодну, так і вогнепальну). Особливо слід виділити таку нагороду, як *vexilla*. Вперше, знову-таки саме у Давньому Римі, було введено не індивідуальне, а колективне нагородження, що було значним і принципово важливим кроком у розвитку нагородної системи [3, с. 29].

Були й інші принципово важливі новації, без яких не сформувалася б сучасна нагородна традиція, насамперед європейська. Важливо зазначити, що римськими нагородами відзначали як центуріонів, так і простих легіонерів. Крім того, вперше в історії нагороджені почали носити відзнаки.

Римська система стала основою для подальшого розвитку нагородних систем Європи, які особливо активно розвивалися в епоху Відродження. Однак і в часи Середньовіччя, коли досягнення античності майже не бралися до уваги в більшості сфер життя, нагородні протосистеми існували, зокрема й у Київській Русі.

Особливо слід наголосити, що в усі епохи — від Давнього Риму до сучасності — нагородні системи різних країн були надзвичайно важливою складовою державності, інструментом її творення і державного управління в широкому розумінні цього визначення.

Як було цілком слушно зазначено, в одному з перших досліджень з історії вітчизняної нагородної системи “Нагороди України. Історія, факти, документи”, що вийшло друком 1996 року: “...в сучасному українсь-

кому суспільстві усталився погляд на нагороди як на важливий і доконечний атрибут держави, одну з найважливіших ознак її незалежності і суверенітету. Майже всі держави світу нині мають власні розвинені системи нагород, а їх відсутність сприймається як виняток з загального правила. Світова спільнота розцінює нагороди як своєрідні “візитні картки історії і сучасності кожної окремої держави. Тому не буде перебільшенням визначити нагороди як вагомні ознаки цивілізованості країни, її бажання будувати й розвивати власну державність. Разом з тим ордени, медалі, нагрудні знаки — це важливий вимір перейденого державою історичного та державотворчого шляху. По них, як по своєрідних віхах пам’яті, можна прочитати біографію не тільки окремої особи, а й країни в цілому. За зовнішнім виглядом нагородних знаків, за стислою мовою їх символіки можна побачити і радість перемоги, і біль поразки, і надію на кращу долю” [4, с. 9].

Справді, не існує жодної розвиненої держави світу, яка не мала б власної розвиненої нагородної системи, хоча часом вони різняться формами. Наприклад, у Швейцарії не існує будь-яких державних нагород — офіційно вважається, що це “порушує рівноправ’я громадян”. Однак помилково було б вважати, що у цій, одній з найбільш розвинених держав світу, немає власної нагородної системи. Її роль успішно виконує розгалужена система відомчих нагород, які замінюють звичні для всього іншого світу державні.

Навіть у молодих державах створення нагородної системи відбува-

ється надзвичайно швидко — цілком правомірно вона вважається невід'ємним елементом державності. Показово, що це стосується не тільки визнаних міжнародною спільнотою держав, а й самопроголошених, які особливо активно прагнуть таким чином отримати легітимність у міжнародній спільноті.

При цьому доречно зазначити, що майже від початку введення в людській цивілізації нагород вони активно використовувалися для досягнення не тільки внутрішньополітичних цілей, але й для вирішення завдань міжнародного характеру. З цією метою у різних формах нагороджували іноземців, передусім керівників іноземних держав. З часом подібні нагородження стали невід'ємною та важливою складовою дипломатичного протоколу та зовнішньополітичної діяльності загалом.

Це стосується й нагородної системи України, яку слід розглядати як діалектично єдину, таку що створена завдяки синтезу вітчизняних нагородних систем різних історичних періодів.

Сучасна нагородна система України є надзвичайно цікавим для дослідження синтезом нагородних традицій різних історичних періодів — це не тільки багатий матеріал для суто фалеристичних, але й більш широких досліджень. Глибоке та різнобічне вивчення всіх аспектів нагородної системи дає змогу певним чином зрозуміти шляхи розвитку держави і суспільства, їх взаємодію і взаємовплив, більш системно осягнути складні процеси, що відбувалися протягом історичного поступу. Не меншою мірою це стосується й історії

зовнішньої політики та дипломатії України, яку не можна повністю зрозуміти без урахування “нагородного аспекта”.

Після отримання Україною незалежності, вже при Українській державі гетьмана П. П. Скоропадського, бере початок розвиток її нагородної системи. Зазначимо, що з часом вона стала досить цілісною і вже можна було визначити складові нагородних традицій з різних історичних епох — Російської імперії, гетьманату П. П. Скоропадського, Директорії УНР, радянського періоду, загальноєвропейські традиції нагородної творчості. Однак це не зробило її еkleктичною. Різні історичні пластини нагородної традиції органічно об'єдналися і створили нову нагородну систему, збагачену досвідом різних історичних епох, яка відповідає вимогам часу (що, звичайно, не виключає потреби її подальшого розвитку), зокрема здатністю виконувати завдання зовнішньополітичного та дипломатичного характеру.

При цьому, трохи перефразуючи думку відомого дослідника фалеристики І. В. Можейка, слід сказати, що історія нагородної системи України така ж драматична, як і власне історія України.

Показово, що вже з самого початку створення нагородної системи України у ній було закладено можливості її використання у міжнародній діяльності держави.

Як зазначалося, початок створення нагородної системи незалежної України припадає на період існування гетьманської Української Держави 1918 р.

Точний опис проекту нагородної системи Української держави був зроблений вже у тридцятих роках минулого століття у рукописі колишнього сотника гетьманської армії Б. Монкевича під назвою “Організація регулярної армії Української Держави 1918 року”, який зараз знаходиться в Центральному державному історичному архіві України (м. Львів).

Б. Монкевич описує вироблений комісією Головного штабу під керівництвом полковника Г. І. Гончаренка (на який було покладено завдання виробити нагороди для Збройних сил) остаточний варіант нагородної системи гетьманської Української Держави, яка складалася з двох типів державних нагород — хрестів і власне орденів:

- “Залізний хрест — за визвольну боротьбу;
- Орден князя Ярослава Мудрого — за заслуги на громадському полі;
- Орден св. Ольги — за заслуги жінок на громадському полі;
- Хрест Св. князя Володимира Великого за державну цивільну службу;
- Орден св. Архистратига Михайла за військову хоробрість (як рос. Юрій-Побідоносець);
- Хрест і Зірка Слави і Відродження України” [6, арк. 11–12].

Отже, відповідно до цього проекту — компетенція комісії у справі нагородної творчості була значно ширшою, ніж покладене на неї завдання вироблення нагород для Збройних сил. Достатньо проаналізувати, за що пропонували нагороджувати орденами князя Ярослава Мудрого, святої

Ольги, святого князя Володимира Великого та Хрестом і Зіркою Слави і Відродження України: з шести запропонованих комісією державних нагород три було суто цивільними, а однією могли нагороджувати як військових, так і цивільних. Можна констатувати — мова йшла про створення повноцінної державної нагородної системи гетьманської Української Держави загалом, а не лише окремих орденів для війська.

Г. І. Гончаренко (що писав під псевдонимом Ю. Галич) у своїх спогадах так описував запропонований гетьманською нагородною комісією зовнішній вигляд державних відзнак (жодних інших свідчень щодо їх зовнішнього вигляду в архівних джерелах не виявлено): “...крест Архистратига Михайла, аналогічний по своєму значенню ордену Георгія Побідоносця, почти ничем от последнего не отличался, ни формой, ни цветом, ни видом орденской ленточки. То же самое можно сказать и в отношении ордена Владимира Святого” [5, с. 204]. Після аналізу запропонованої до заснування гетьманською комісією нагородної системи стає зрозуміло, що вона (як і Збройні сили Української Держави) була створена, за словами Б. Монкевича, на “загальноприйнятих в європейських державах основах”. Одночасно створений проект нагородної системи принципово не відрізняється й від попередньої у Російській імперії (звернемо увагу на пряме посилення на російський орден Святого великомученика Георгія-Побідоносця), яка також своєю чергою була побудована на принципах європейської нагородної традиції.

Останнє обумовлюється тим, що саме стара імперська нагородна система була відома розробникам, а тоді була потреба у створенні системи нагород Української Держави якнайшвидше. До того ж ефективна реалізація зовнішньої політики Української Держави потребувала наявності державних нагород для вирішення протокольних питань забезпечення зовнішньо-політичного курсу, передусім нагородження лідерів іноземних держав, членів іноземних державних делегацій, представників іноземного дипломатичного корпусу в Києві, інших впливових іноземних громадян. Також украї важливо було мати бойові нагороди для нагородження іноземних військових з огляду на те, що гетьман П. П. Скоропадський розраховував на пряму військову підтримку експедиційних контингентів держав Антанти. Гетьманська нагородна комісія так і не встигла виробити відповідні статuti до кожної нагороди, тому очевидно, кожна із запропонованих до заснування державних нагород мала прямий аналог у нагородній системі Російської імперії.

Так, орден князя Ярослава Мудрого був задуманий як аналог російських орденів Святого Станіслава і Святої Анни. Орден Святої Ольги дуже схожий на встановлену в 1911 р. відзнаку Святої Рівноапостольної княгині Ольги (єдине нагородження орденем відбулося в 1916 р.). Орден Святого Володимира повністю зберіг свою стару назву і функції. Залізний хрест не називався орденем і був цілковитим аналогом старої Георгіївської медалі для масового нагородження рядового і унтер-офі-

церського складу Збройних сил. Що стосується ордена св. Архистратига Михаїла, то у проекті, як зазначено, було вказано, що він є аналогом російського ордена Святого великомученика Георгія-Победоносця.

Хрест і Зоря Слави і Відродження України створювали як аналог до вищого ордена Російської імперії — ордена Святого апостола Андрія Первозванного.

Кожна із перелічених нагород колишньої Російської імперії згідно зі своїм Статутом могла бути використана для нагородження й іноземних громадян. Таким чином гетьманські аналоги їх були цілком придатні для використання у дипломатичних цілях. При цьому слід особливо виділити встановлення ордена “Хрест і Зоря Слави і Відродження України”, що як і орден Святого апостола Андрія Первозванного повинен був використовуватися для нагородження лідерів та вищих керівників іноземних держав для сприяння більшій ефективності реалізації зовнішньо-політичного курсу Української Держави.

Нагороди гетьманського проекту нижчого статусу могли бути ефективно використані для нагородження іноземних дипломатів, представників ЗМІ, військових тощо, що також мало значення для ефективної реалізації зовнішньополітичного курсу.

Оскільки у грудні 1918 р. до влади прийшла Директорія УНР, гетьманський нагородний проект так і не був реалізований.

Звичайно, найкоротшим і найраціональнішим шляхом було б просто реалізувати без змін (чи з незначними корекціями) вже розроблену при

гетьманаті нагородну систему, однак на це Директорія УНР не хотіла піти із суто ідеологічних мотивів.

Однак про те, яке значення надавалося питанню створення національної нагородної системи керівниками Директорії, свідчить той факт, що вже 10 січня 1919 р. Рада Народних Міністрів УНР прийняла рішення про заснування перших нагород новоствореної республіки — відзнак Республіки і Слави України.

Майже одразу після постанови Ради Народних Міністрів — 24 січня 1919 р. Директорія прийняла спеціальний закон, що регулював головні питання зі створення нагородної системи (саме він став першим законом в історії нагородної системи України). Першим пунктом регулювалися питання щодо носіння знаків нагород. Другим пунктом встановлювали особливу відзнаку за участь в антигетьманському повстанні, що повинно було згуртувати навколо Директорії найбільш відданих її прихильників.

Третім пунктом засновували першу державну нагороду УНР двох ступенів, якою можна було нагороджувати як цивільних, так і військових. Як було сказано, “Встановити особливу відзнаку “Республіка” двох ступенів для тих громадян України, котрі особливо відзначилися своєю працею по відродженню України як в останній боротьбі проти гетьмана та його уряду і за весь час відродження Української Народної Республіки” [7, с. 3].

Четвертим пунктом засновували суто військову нагороду за відзнаку в бою: “Встановити відзнаку Слава України двох ступенів для тих стар-

шин і козаків, котрі виявили своє лицарство в бою” [7, с. 3].

Таким чином можна констатувати, що на початковому етапі створення нагородної системи Директорії УНР державні нагороди призначалися для нагородження виключно українських громадян, а нагородження іноземців не передбачалося. Тобто встановлені новою владою нагороди не могли бути використані для реалізації зовнішньополітичних цілей — насамперед нагородження вищих керівників іноземних держав, що було особливо важливим у кризовий період існування УНР.

Подальша нагородна творчість Директорії УНР й надалі спрямовувалася на створення насамперед бойових нагород, які не можна було використовувати у дипломатичній діяльності.

19 жовтня 1920 р. було видано наказ за підписом Головного отамана С. В. Петлюри та в. о. військового міністра генштабу генерал-поручника О. С. Галкіна про встановлення в армії ордена “Визволення” і відзнаки “Залізний хрест”: “Трьохрічна безупинна боротьба кращих синів нашого народу з ворогами самостійності нашої держави заслуговує вищої похвали й невідкладно вимагає особливого відзначення тих із них, які своєю хоробрістю в боях або енергією та неустанною працею принесли визнану користь для держави. Для здійснення цього завдання в Українській республіканській армії встановлюються ордени — 1. Визволення й 2. Відзнака Залізного хреста, статут яких до цього додаються” [8, арк. 2].

Доречно відзначити, що вперше у нагородній практиці Директорії УНР

було вирішено питання про нагородження державними відзнаками іноземних громадян, що було значним кроком уперед у розвитку вітчизняної нагородної системи. Згідно з положенням підписаного наказу: “Приймаючи на увагу можливість нагородження зазначеними вище орденами не тільки військових, а й цивільних, а також підданих інших держав, — військовому міністру одночасно з цим подбати про проведення статутів через Раду Народних Міністрів” [8, арк. 3].

Однак, з огляду на початок еміграційного існування жодного нагородження орденом “Визволення” іноземних громадян, а тим паче іноземних державних лідерів, Директорією УНР проведено не було.

Одночасно з проектами ордена “Визволення” двох ступенів та відзнаки “Залізний хрест” на розгляд Головному отаману С. В. Петлюрі і Ради Народних Міністрів було представлено й проект іншої державної відзнаки — ордена Республіки Української Народної Республіки (орден Республіки), що повинен був стати вищою державною відзнакою УНР.

Аналізуючи проект Статуту цієї нереалізованої державної нагороди Директорії УНР, можна одразу зробити висновок, що він жодним чином не є удосконаленим Статутом раніше запропонованої до заснування бойової відзнаки Республіки. Якщо останню було зорієнтовано виключно на нагородження за видатні бойові заслуги і її головною метою було підняття морального духу армії, то новий нагородний проект мав на меті нагородження вищої державної еліти

й містив у собі значні елементи корпоративності.

Вищий у державній нагородній системі статус ордена Республіки повинен був підкреслити й такий пункт Статуту: “Орден Республіки ніколи не знімається і повинен носитися вище всіх орденів відповідних ступенів” [9, арк. 171].

Важливе значення має ще й такий пункт орденового Статуту: “Орденом Республіки можуть бути нагороджені всі громадяни УНР, військові чи цивільні, службові або ні, без різниці національності і полу, а також і чужинці, коли вони виявили ті чи інші корисні вчинки щодо визволення, захисту і розвою України” [9, арк. 172]. Таким чином, орден Республіки міг бути ефективно використаний у дипломатичній діяльності для нагородження впливових іноземних громадян, включно з вищим державним керівництвом іноземних держав.

З одного боку, ми бачимо традиційний для Директорії УНР демонстративний демократизм нагородної творчості, що спостерігається у всіх без винятку її нагородних проектах, коли нагороду могли отримати всі громадяни держави без урахування соціального статусу. Але те, що передбачалося нагородження іноземних громадян (причому не обов’язково за бойові заслуги), ще раз засвідчувало, що це вища державна відзнака, яка встановлюється з огляду на подальшу перспективу мирного розвитку УНР.

Також слід звернути увагу на такий пункт проекту Статуту: “Які своєю дипломатичною, культурно-просвітньою, літературно-науко-

вою працею, а також різними винаходами спричинили значну користь державності і утворенню Української Республіки” [9, арк. 175].

Тобто вперше у нагородній творчості України було виділено заслуги у дипломатичній сфері, що повинно було сприяти зокрема й розбудові дипломатичної служби України через нагородження її найбільш фахових працівників.

Нагородна система Радянської України, що цілком функціонувала у парадигмі загальносоюзної, не передбачалася для використання у міжнародній діяльності, незважаючи на членство УРСР в ООН та існування республіканського Міністерства закордонних справ.

Використання нагородної системи УРСР у дипломатичній діяльності не передбачалося навіть у нагородних пропозиціях Першого секретаря ЦК КПУ П. Ю. Шелеста в 1967 р. Партійний керівник УРСР пропонував встановити орден Державного Прапора Української РСР — вищий ступінь нагороди, якою можна було б нагороджувати як окремих громадян, так і колективи трудящих, що особливо відзначилися, та орден Трудова Слава і медаль “За трудові заслуги” — для нагородження передовиків виробництва, працівників науки і культури за високі показники в роботі [10, арк. 3]. Однак запропоновані до встановлення нові державні нагороди УРСР були призначені виключно для внутрішнього використання.

З набуттям Україною державної незалежності в 1991 р. почалося й створення її нагородної системи, яка повинна була виконувати як вну-

трішньо- так й зовнішньополітичні функції.

18 серпня 1992 р. було підписано Указ Президента України Л. М. Кравчука “Про заснування Почесної відзнаки Президента України”, в якому першим пунктом було зазначено: “Заснувати Почесну відзнаку Президента України. Почесною відзнакою Президента України нагороджувати громадян за особисті заслуги у розбудові суверенної, демократичної держави, розвитку економіки, науки і культури України, за активну миротворчу, благодійну, милосердну, громадську діяльність” [11].

Також у Положенні передбачали можливість нагородження громадян іноземних держав за заслуги перед Україною, що створювало можливість використання першої нагороди незалежної України у дипломатичній діяльності. Однак широкого характеру нагородження не було, що обумовлювалося невизначеністю статусу нагороди, що була нижчою, ніж орден у європейській нагородній традиції — завдяки цьому нагородження іноземних державних лідерів ставало неможливим.

Однак до прийняття у 2000 р. Закону України “Про державні нагороди” (без якого було неможливо встановлювати повноцінні нагороди, зокрема й ордени) було знайдено рішення, як де-факто підвищити статус нових встановлюваних нагород. 1995 р. були засновані ще дві відзнаки Президента України — “Орден Богдана Хмельницького” і “Орден Ярослава Мудрого”, які вже у назві мали дефініцію “орден”.

Перед заснуванням “Ордена князя Ярослава Мудрого” на ім’я Пре-

зидента України надходили чисельні звернення представників органів державної влади різних гілок, громадськості щодо заснування вищої нагороди України. При цьому майже ніхто не заглиблювався в тонкощі нагородного законодавства, яке дозволяло заснувати не вищу державну нагороду, а лише відзнаку Президента України. В кінцевому рахунку президентською нагородною Комісією було прийнято рішення рекомендувати до заснування відзнаку Президента України, що могла б після прийняття Закону України про державні нагороди відразу бути трансформована у вищу державну нагороду.

У тексті Указу Президента було сказано таке: “Враховуючи численні звернення органів центральної державної виконавчої та судової влади, Національної академії наук України, Академії правових наук України, громадських організацій та відповідно до пункту 9-2 статті 114-5 Конституції України (888-09), постановляю:

1. Заснувати для нагородження громадян за видатні особисті заслуги перед українською державою в галузі державного будівництва, зміцненні міжнародного авторитету України, розвитку економіки, науки, освіти, культури, мистецтва, охорони здоров'я, за благодійну, гуманістичну та громадську діяльність відзнаку Президента України “Орден князя Ярослава Мудрого” (далі — орден князя Ярослава Мудрого) I, II, III, IV і V ступеня” [12].

Особливу увагу слід звернути на Статут заснованої нагороди, який на той час став вершиною вітчизняної нагородної творчості. Він не тільки

враховував абсолютно всі деталі, що обумовлювалися законами фалеристики, а й став значним кроком, який наблизив створювану вітчизняну нагородну систему до європейських нагородних традицій та стандартів.

Надзвичайно детально, з повною відповідністю до зразків європейських вищих державних нагород у Статуті визначався порядок нагородження кожним ступенем нагороди та їх призначення. Прочитуємо відповідну частину Статуту: “Нагородження орденом князя Ярослава Мудрого провадиться послідовно, починаючи з V ступеня. Нагородження орденом князя Ярослава Мудрого наступного ступеня можливе не раніш як через 3 роки після нагородження орденом попереднього ступеня... Іноземні громадяни і особи без громадянства нагороджуються:

- орденом князя Ярослава Мудрого I ступеня — глави суверенних держав;
- орденом князя Ярослава Мудрого II ступеня — глави урядів і парламентів суверенних держав, видатні державні і громадські діячі;
- орденом князя Ярослава Мудрого III ступеня — міністри закордонних справ, керівники інших зовнішньоекономічних відомств, посли іноземних держав в Україні;
- орденом князя Ярослава Мудрого IV і V ступеня — відомі вчені, митці, письменники, релігійні діячі, бізнесмени, правозахисники, спортсмени та інші особи” [12].

Засновану вищу нагороду України відразу почали активно використо-

увати у дипломатичній діяльності для досягнення цілей зовнішньої політики України. Нагородження нею низки впливових лідерів іноземних держав одразу засвідчило авторитетність вищої нагороди Української держави.

Тільки за час коли “Орден князя Ярослава Мудрого” ще не був державною нагородою, а формально відзнакою Президента України, першим ступенем якого було нагороджено таких іноземних державних лідерів: Фернанду Енріке Кардозу – Президент Федеральної Республіки Бразилія (25 жовтня 1995 р.), Ким Їн Сам – Президент Республіки Корея (6 грудня 1996 р.), Карлос Сауль Менем – Президент Аргентинської Республіки (27 жовтня 1995 р.), Едуардо Руїс Тагле Фрей – Президент Республіки Чилі (30 жовтня 1995 р.), Цзян Цземінь – Голова Китайської Народної Республіки (2 грудня 1995 р.), Марті Ахтїсаарі – Президент Фінляндської Республіки (10 січня 1996 р.), Сухарто – Президент Індонезії (1 квітня 1996 р.), Алієв Гейдар Алірза огли – Президент Азербайджанської Республіки (20 березня 1997 р.), Оскар Луїджі Скальфаро – Президент Італійської Республіки (20 квітня 1997 р.), Ернесто Седільо Понсе де Леон – Президент Мексиканських Сполучених Штатів (25 червня 1997 р.), Олександр Квасневський – Президент Республіки Польща (10 вересня 1997 р.), Назарбаєв Нурсултан Абішевич – Президент Республіки Казахстан (13 жовтня 1997 р.), Карімов Іслам Абдуганійович – Президент Республіки Узбекистан (17 лютого 1998 р.), Жорже Фернандо Бранко

де Сампайо – Президент Республіки Португалія (10 квітня 1998 р.), Нельсон Роліглагла Мандела – Президент Південно-Африканської Республіки (3 липня 1998 р.), Жак Ширак – Президент Французької Республіки (2 вересня 1998 р.), Томас Клестіль – Федеральний президент Республіки Австрія (13 жовтня 1998 р.), Валдас Адамкус – Президент Литовської Республіки (5 листопада 1998 р.), Алма Адамкене – дружина Президента Литовської Республіки (5 листопада 1998 р.), Карл XVI Густав – Його Величність Король Швеції (19 березня 1999 р.), Сільвія – Її Величність Королева Швеції (22 березня 1999 р.), Фідель Кастро Рус – Голова Державної ради Республіки Куба (10 квітня 1999 р.), Ясер Арафат – Голова Палестинської Національної Автономії (2 вересня 1999 р.), Едуард Амвросійович Шеварднадзе – Президент Грузії (1 жовтня 1999 р.), Борис Миколайович Єльцин – Президент Російської Федерації (22 січня 2000 р.), Сапармурат Атаєвич Ніязов – Президент Республіки Туркменістан (18 лютого 2000 р.).

Слід констатувати, що все необхідне для затвердження ордена князя Ярослава Мудрого, як надзвичайно престижної вищої державної нагороди було її розробниками виконано у повному обсязі та відповідно до європейської нагородної традиції.

Після прийняття у 2000 р. Закону України “Про державні нагороди” ця вища державна нагорода набула вже повноцінного статусу ордена, який став невід’ємним елементом дипломатичного інструментарію. Практично під час кожного закордонного

державного візиту Президента України чи візиту іноземних державних лідерів в Україну проходить взаємне нагородження вищими державними нагородами.

Також важливо, що після прийняття Закону України “Про державні нагороди” у статуті деяких державних нагород була закладена можливість нагородження ними іноземних держав, що відкрило можливість їх активного використання у дипломатичній діяльності.

Висновки. Загалом можна зробити висновок, що державні нагороди України стали важливою складовою дипломатичної діяльності — вони сприяють вирішенню важливих завдань зовнішньої політики та зміцненню міжнародного авторитету держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Розанов О. Н.* Наградные системы в политике и идеологии стран Северо-Восточной Азии [дис. д-ра ист. наук]. — М., 2010.

2. *Демин А. Л.* Наградная система государства как компонент политической культуры [дис. канд. филос. наук]. — Москва, 2003. — С. 12
3. *Бурков В.* Фалера и фалеристика // Вест. Ленингр. ун-та. — 1981. — № 2.
4. *Нагороди України.* Історія, факти, документи. У 3 т. / Керівник авт. кол. Д. В. Табачник. — К., 1996. — Т. 1.
5. *Галич Юрий.* Красный хоровод. — Владивосток: Типография Иосифа Коротя, 1921.
6. *ЦДІАЛ України.* — Ф. 316. — Оп. 316. — Спр. 1.
7. *Вісник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки.* — 1919. — Вип. 75.
8. *ЦДАВО України.* — Ф. 3172. — Оп. 1. — Спр. 30.
9. *ЦДАВО України.* — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 56.
10. *ЦДАВО України.* — Ф. 1. — Оп. 18. — Спр. 258.
11. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/418/92>
12. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/766/95>